

Геаграфічныя і прыродазнаўчыя апісанні і даследаванні беларускіх рэгіёнаў

Тызенгаўз не шкадаваў сродкаў для набыцця найлепшага абсталявання для Гродзенскай медыцынскай акадэміі. Жылібер прызнаваў, што Тызенгаўз стварыў яму такія ўмовы для працы, што за 4 гады ён зрабіў столькі, колькі не зрабіў бы ў Францыі за 20 гадоў.

Аднак ажыццявіць усе планы не ўдалося. Жылібер атрымаў прапанову ад канцлера ВКЛ І. Храптовіча і рэктара М. Пачобут-Адланіцкага пачаць працу ў Галоўнай школе ВКЛ у Вільні. Разам са студэнтамі і ўсім абсталяваннем Гродзенскай медыцынскай акадэміі Жылібер пераехаў у Вільню і арганізаваў на гэтай базе медыцынскі факультэт у Галоўнай школе ВКЛ. З Гродна ён перавёз калекцыю мінералаў – 10 000 экзэмпляраў, рэзку па каштоўнасці бібліятэку – 3 000 тамоў, медыцынскі і фізічны інструмент, прыборы. Калекцыю раслінаў даставілі водным шляхам па Нёмане і Віліі. Тызенгаўз безаспяхова пагражаў судовым працэсам Храптовічу, спасылаючыся на тое, што кабінет натуральнай гісторыі, бібліятэка і інструменты, рэчы з батанічнага саду набытыя за

ліны Віленскага краю. Асноўнай працай, якая адлюстроўвае вынікі даследаванняў расліннасці Гродзеншчыны і Віленшчыны, з'яўляецца пяцітомнае выданне «Флора Літвы» (Гродна, тт. 1 – 2, 1781; Вільня, тт. 3 – 5, 1781 – 1782). Гэта праца, нягледзячы на некаторыя памылкі і недахопы, з'яўляецца важнейшай крыніцай аб раслінным свеце беларускіх зямель. Імя Жылібера хутка стала вядомым сярод высокаадукаваных беларускіх магнатаў, яго інтарэсы былі сугучнымі інтэлектуальным памкненням канцлера ВКЛ Іахіма Літавора Храптовіча, гетмана Міхала Агінскага. Яны сталі першымі вядомымі прыватнымі калекцыянерамі-прыродазнаўцамі на землях Беларусі, зборы якіх дасягнулі навукова ўзроўню.

Працаваць у Галоўнай школе ВКЛ, дарэчы, як і ў Гродне, Жыліберу было цяжка, у гэтай установе ў апошнія чвэрці XVIII ст. панавалі тэалагічны ўхвалі на вучанні і навуковых даследаваннях, тады як еўрапейскія ўніверсітэты пайшлі ўжо далёка наперад у развіцці свецкай навукі. Прафесары-езуіты здэкліва ставіліся да прыродазнаўчых даследаванняў, адкрыта выяўлялі варожасць да та-

ленавітага вучонага. Нягледзячы на вялікую прыхільнасць караля Станіслава Аўгуста Панятоўскага і пратэкцыю І. Храптовіча, жыццё ў Вільні было цяжкім. У 1783 г. Жылібер вярнуўся ў Ліён, удзельнічаў у рэвалюцыі, стаў мэрам горада, працягваў займацца навукай. У свайго сына Станіслава Аўгуста Антонія, народжанага ў Гродне, і названага ім у гонар караля і Тызенгаўза, выхаваў любоў і павагу да літоўска-беларускага краю. Таму дзясяткі беларускіх удзельнікаў паўстання 1830 – 1831 гг., якія эмігравалі ў Францыю, знайшлі прытулак і падтрымку ў доме Антонія Жылібера, дзе іх прымалі вельмі цёпла.

Лёсавызначальным быў уплыў Ж.Э. Жылібера на навуковую дзейнасць нашага суайчынніка – Станіслава Баніфация Юндзіла (1761 – 1847). Нарадзіўся ён у фальварку Ясынцы ў Лідскім павеце ў небагатай сям'і. Вучыўся ў піярскіх школах і Віленскай езуіцкай акадэміі. Бацька марыў, каб сын стаў юрыстам, але Станіслаў Баніфаций прыняў манастава і пачаў выкладаць у піярскай школе. У гады вучобы ён захапіўся прыродазнаўчымі даследаваннямі і працамі Ж.Э. Жылібера. Сам пачаў збіраць і вывучаць птушак і насякомых (аваднёў); на жаль, яго калекцыі загінулі. Бліскучыя лекцыі Юндзіла ў піярскай школе ў Вільні пачалі наведваць студэнты Акадэміі. Ён друкаваў вынікі сваіх даследаванняў, пачаў працаваць у Віленскай акадэміі. У 1791 г. выйшла яго лепшая праца па батаніцы «Апісанне раслінаў, якія натуральна растуць у правінцыі Вялікага Княства Літоўскага». Даследчыкі адзначаюць, што ў характарыстыцы расліннага свету адчуваецца моцны ўплыў Жылібера. Кніга прызначалася моладзі, была напісаная прыгожай мовай, абуджала цікавасць да спазнання і любоў да роднай зямлі, таму аказала прыкметны ўплыў на развіццё прыродазнаўчых даследаванняў у Літве-Беларусі. За гэту працу Станіслаў Аўгуст Панятоўскі ўзнагародзіў Юндзіла залатым медалём Merentibus. Аднак яго спадзяванні на атрыманне кафедры натуральнай гісторыі і батанікі ў 1792 г. не збыліся. Тады ж не ўдалося Юндзілу атрымаць і пасаду бібліятэкара. Гэта былі балючыя расчараванні. Таленавітаму прыродазнаўцу нялёгка было рабіць кар'еру ў ВУ, дзе прыродазнаўчыя за-

няткі выклікалі пагарду многіх прафесараў. Юндзіл працягваў вывучаць айчынныя землі: ён пачаў шукаць залежы солі. За кнігу па гэтай тэме ён атрымаў другі медалё Merentibus ад караля, ад акадэміі – пасаду віцэ-прафесара і працяглую замежную камандзіроўку «з мэтай удасканалення ў натуральнай гісторыі» – так было запісана ў рашэнні Акадэміі. Юндзіл наведаў некалькі еўрапейскіх краін, вывучаў дасягненні прыродазнаўства, зацікавіўся поспехамі прамысловасці. У Вільню ён вярнуўся ў 1797 г. і прадоўжыў навукова-педагагічную дзейнасць ужо ў Расійскай імперыі. Дзякуючы рэформам Адукацыйнай камісіі і дзейнасці такіх выдатных прыродазнаўцаў, якімі былі Ж.Э. Жылібер і С.Б. Юндзіл, узмацняўся свецкі характар вышэйшай адукацыі і ў яе прадметным полі вызначыўся кірунак краязнаўчых даследаванняў прыроды. Гары Гродна і Вільня вызначыліся як цэнтры вывучэння мясцовай прыроды.

Прыродазнаўчыя звесткі рэгіянальнага зместу знайшлі адлюстраванне і ў атрымаўшых распаўсюджанне календары. Календары рознага зместу здаўна былі вядомыя ліцвінам-беларусам, але менавіта ў другой палове XVIII ст. выходзілі календары, у якіх змяшчалі карты ВКЛ («Календар віленскі» на 1760 г.), прыродазнаўчыя і сельскагаспадарчыя звесткі. Краязнаўчая інфармацыя была ў «Гаспадарчых календары на будучы год» (1776 – 1800). Напрыклад, у «Гаспадарскім календары» на 1780 г. пазначаныя тэмпература паветра, час цвіцення, прышчэпкі дрэваў, узыход і захад сонца (дакладна па гродзенскім мерыдыяне) і іншыя звесткі.

У другой палове XVIII ст. друкавалася шмат літаратуры для паляпшэння сельскай гаспадаркі, прымянення новых тэхналогій. Асаблівымі прыхільнікамі навацый былі біскуп І. Масальскі і канцлер І. Храптовіч. Масальскі прымаў захады, каб стварыць сельскагаспадарчае таварыства, сярод задачай якога было б стварэнне для кожнага рэгіёну асобнага дасканалага календара. Аднак да рэалізацыі справа не дайшла.

Валянціна САІТАВА
(Працяг будзе)